

Наташа РАКИЋ
Бранка ОГЊАНОВИЋ

ПРИКАЗ КОЛОНИЈАЛНОГ
ОСВАЈАЊА АФРИКЕ У РОМАНУ
ОЛГА БЕРНХАРДА ШЛИНКА

natasara.kic@filum.kg.ac.rs
branka.b.ognjanovic@gmail.com

Филолошко-уметнички
факултет, Универзитет у
Крагујевцу

Филозофски факултет,
Универзитет у Нишу

Апстракт: Радња романа Олга Бернхарда Шлинка делимично се одвија у доба Немачког царства (1871–1918), које је настојало да се његова моћ демонстрира колонијалним ширењем на афричком тлу. Рад приказује процес колонизације Африканаца, припадника Хереро народа, као и однос немачких војника према њима, представљених као задојених идејама свога времена о снази, слави и доминацији немачког народа. Методолошки, рад се ослања на поставке теоретичара постколонијалних студија о колонијалном дискурсу (над)моћи, испитујући тезу да је однос између закаснеле империјалне силе попут Немачког царства и Африке представљен као однос који је међу (фиктивним) немачким војницима схваћен као интеракција цивилизованог и примитивног. Африка се као конструкт, попут Оријента, доживљава као идеолошка противтежа и оправдање за колонијалне подухвате, који, између осталог, резултирају ставом да се обојени човек не може поимати као људско биће већ да њиме и његовом територијом треба владати, што ће се анализом истаћи као један од значајних тематских аспеката романа.

Кључне речи: Африка, немачке колоније, постколонијализам, Хереро, Шлинка

Уводне напомене

Немачко царство се 1884. године, након дужег периода заостајања за европским империјалним силама, придружило колонијалним подухватима са задатком ширења својих територија¹. Период с краја деветнаестог и почетка двадесетог века био је плодоносан за интелектуалне расправе дискутабилног идеолошког карактера те су у контексту сусрета с Другим отеловљеним у афричким народима дошле нарочито до изражаја теорије социјалдарвинистичког усмерења или пак злоупотребљене геополитичке теорије о *Lebensraum*-у Фридриха Рацела (Friedrich Ratzel), које су искоришћене као основа за став да борба за животни простор оправдава истребљење других народа. Омогућиле су стога оправ-

¹ Немачко царство освајало је своје колоније следећим редоследом: Немачка југозападна Африка (1884), Того (1884), Камерун (1884), Источна Африка (1885), а потом и ван Африке: Немачка Нова Гвинеја и Немачка Самоа у Пацифику (од 1884) и три кинеска града уступљена Немачком царству на управљање (1888).

дање² дугогодишње колонизације афричких народа, која је неретко подразумевала и примењивање силе и исказивање различитих облика насиља којима су се војници и генерали у јавности дичили (уп. Perras 2004: 28). Кулминацију колонијалног освајања представљао је сукоб код Ватерберга који је приказан у роману Олга³ Бернхарда Шлинка. У Бици код Ватерберга у Намибији, 11. новембра 1904. године, учествовале су немачке колонијалне трупе и припадници Хереро народа. Малобројни преживели припадници овог народа избегли су у пустињу Омахеке, где их је дочекала смрт услед изнемоглости, глади и жеђи. По завршетку колонијалне владавине Немачког царства истребљено је 75 процената Хереро популације, што би се могло третирати као први почињени геноцид у двадесетом веку⁴. Немачка је тек 2016. године званично признала да се насилно односила према народима Хереро и Нама и проузроковала „рат до истребљења [...], ратни злочин и геноцид“ (Geyer 2016) те се проучавање културе сећања у контексту Другог светског рата постепено проширило и на немачку колонијалну прошлост. То је резултовало све већим бројем текстова у медијима, јавних догађаја и литерарних дела, путем којих се (пре)испитује стање савременог немачког друштва и постојање свести о појмовима попут кривице, одговорности и правде, али и даље постоји несразмерно већи број есеја, студија, романа и филмова на тему Холокауста у односу на тематизације немачке колонијалне владавине. Однос према прошлости, према речима Лоренца и Фишера (уп. Fischer, Lorenz 2007: 13), чине јавне дебате и етички и естетички приступи проблематици, али и административне и правне одлуке о прошлости и различити приступи местима сећања, сликама и колективним симболима и наративима који не морају нужно бити везани за само један конкретни догађај већ и за шири дискурс коме припада тај догађај. О злочинима почињеним на тлу данашње Намибије дискутовало се у неколико наврата у немачком парламенту, али се о томе не говори у широј јавности, нити се обрађује у школским уџбеницима за историју

2 Елита је у великој мери одобравала колонијална освајања, али поједини научници попут Теодора Вајца (Theodor Waitz) су се супротставили подели на супериорне и инфериорне расе јер у том случају „сви истребљивачки ратови, кад год би се ниже врсте нашле на путу бијеломе човеку, не би били само опростиви већ и потпуно оправдани“ (Jang 2012: 31, 32).

3 Битка код Ватерберга тематизована је у малом броју немачких романа, међу којима се издвајају: *Моренја* (Morenga) Увеа Тима (Uwe Timm) из 1976, *Хереро* (Herero) Герхарда Зајфрида (Gerhard Seyfried) из 2003, *Тухе вајре. Роман Хереро народа* (Die schweigenden Feuer. Roman der Herero) Гизелхера В. Хофмана (Gieselherr W. Hoffmann) из 1994. и *Усамљен на јујозајагу* (Einsam im Südwesten) Јиргена Лескина (Jürgen Leskien) из 1991. године.

4 За ближа одређења појма геноцида и класификацију масакра над народима Хереро и Нама као првог геноцида 20. века видети *Конвенцију о сјеречавању и кажњавању злочина геноцида* Уједињених нација усвојену 1948. године и извештај Бенџамина Витакера (тзв. Whitaker Report) из 1985. године.

те немачки социолог Рајнхарт Кеслер (Reinhart Kößler) (уп. Kößler 2015) истиче да у Немачкој влада „колонијална амнезија“. О закасном спровођењу правде свакако се не може говорити, али би се, према мишљењу Јиргена Цимерера (Jürgen Zimmerer; уп. Zimmerer 2011), могло реаговати макар уклањањем бројних споменика подигнутих у част вођа колонијалних трупа и империјалног царства.

Кривица, одговорност и правда су појмови којима немачки правник и књижевник Бернхард Шлинк посвећује своје књижевно-политичке есеје⁵, као и романе *Читач* (*Der Vorleser*, 1995), *Викенд* (*Das Wochenende*, 2008) или *Повраћајак кући* (*Die Heimkehr*, 2006). Шлинк у есејима говори превасходно о злочинима почињеним за време националсоцијалистичке Немачке те указује на то да разговор о националсоцијализму отвара пут истраживању прошлости према којој човек мора заузети одговоран став. Премда се не бави конкретно колонијалном прошлошћу, сматра да сваки злочин треба да буде предмет дискусије и да га морају пратити морална и правна одговорност. У немачком друштву приметна је тежња ослобађања од прошлости и стога наглашава да као писац мора бити усмерен ка прошлости, нарочито узевши у обзир улоге различитих генерација Немаца у злоделима и/или ћутању о њима (уп. Шлинк 2013). За разлику од његових ранијих романа, историјска позадина романа *Олиа* (2018) обухватила је више периода немачке историје, па и Немачко царство које је, након уједињења покрајина 1884. године, постало велесила, демонстрирајући своју моћ заузимањем колонија ван Европе. Колонијално освајање афричког континента, тачније Немачке југозападне Африке, данашње Намибије, приказано је у првом делу романа *Олиа* кроз разговоре које су водили Херберт, син немачког индустријалца који се, попут многих, задојен идејама великог немачког царства, добровољно прикључио немачким заштитничким трупима (нем. Schutztruppe), и Олга, скромна девојка словенско-немачког порекла. Кроз Хербертово одушевљење освајањем нових територија и жељу за потчињавањем домородаца, описима битке код Ватерберга и истицањем супериорности Немаца над припадницима народа Хереро осликавају се снови и идеологија империјалне Немачке. Користећи изразе који су карактеристични за говор белог човека/колонизатора, односно Европљанина који је кренуо у поход на црног човека и заснивајући причу на стварном догађају, Шлинк се придружује малом броју аутора који у својим делима критички обрађују колонијалну прошлост.

Роман *Олиа* Бернхарда Шлинка до сада није био предмет детаљнијих академских књижевних анализа, али је по изласку из штампе

5 За више информација видети збирке попут *Кривица због прошлости – прилози немачкој теми* (*Vergangenheitsschuld – Beiträge zu einem deutschen Thema*) (2007) или *Размишљања о писању/Хајделбершка предавања о поезији* (*Gedanken über das Schreiben/Heidelberger Poetikvorlesungen*) (2011).

наишао на негативне реакције књижевних критичара који су сгласни с тим да Шлинк овим делом није постигао успех као с *Читачем*. Шлинку се замера то што је у роману обухваћен дуг временски период – од Бизмарка, преко Вајмарске републике, Другог светског рата до послератног времена – притом је општи утисак да ниједан од тих периода није детаљно обрађен те Франциска Волфхајм (Wolffheim 2018) наводи да је Шлинк „превише тога спаковао у роман“. Андреас Платхаус (уп. Platthaus 2018) је разочаран Шлинковим експериментисањем приповедачким перспективама и временским оквиром радње и тврди да је то недовољно да би се оправдала његова репутација славног писца те да је потребно много више од напете ситуације, док Рајнер Мориц (Moritz 2018) негодује због „нелогичне конструкције романа коју држи заједно импровизирана мешавина прозних елемената“. Но, упркос негативној критици, роман *Олиа* се нашао на листи најпродаванијих немачких романа у 2018. години, што свакако сведочи о интересовању публике за различите аспекте немачке прошлости, укључујући и оне неславне попут доба колонијалних тенденција.

О постколонијалној критици

Основу анализе првог дела романа *Олиа* у коме су приказани освајање Намибије и сукоб код Ватерберга чиниће идеје теоретичара постколонијалних студија, пре свега Емеа Сезера и Едварда Саида, који су заступали тезу да евроцентрични Запад пројектује Исток, у овом случају Африку, као идеолошку противтежу, као оправдање за испуњење својих империјалних циљева кроз страдање и истребљење Другог, означеног као примитивног, неразвијеног, страног, опасног и варварског (уп. Саид 2002). Еме Сезер (уп. Сезер 2015: 32) је указао на то да европски колонијализам не треба бранити и правдати те би се овакав став могао уједно повезати и с полазном тачком Шлинковог романа. У контексту приказа процеса колонизације и сусрета немачких војника са страном културом назире се имплицитно указивање на концепт тзв. хегемонијске историографије, при чему се историјски наративи представљају из перспективе колонизатора те и роман сам као део одређеног дискурса може утврдити постојеће стереотипе или прећутно оправдавати империјалне планове (уп. Буџинјска и Марковски 2009: 607–608). Бернхард Шлинк (уп. Вулићевић, Шлинк 2018) је нагласио да нације имају своју историју, традицију, наслеђе и митове који их уобличавају и усмеравају генерацијама, али да то није разлог да се ти исти митови не преиспитају, па је стога тежио управо супротном – да укаже на стереотипе и доминантно виђење Хереро народа међу Немцима и да их истовремено подвргне критици.

Германистичка постколонијална критика је млада научна грана. Тек се од деведесетих година 20. века у академским кругови-

ма посвећује већа пажња колонијалном раздобљу и интензивније ради на његовом расветљавању, а значајног утицаја на развој студија постколонијализма у немачкој култури и књижевности имале су светске постколонијалне студије. Стога се истраживања из ове области у оквирима германистике ослањају превасходно на радове утемељивача (пост)колонијалне критике, попут Едварда Саида, Хомија Бабе и Франца Фанона, али их повезују с традиционално немачким теоријама попут критичке теорије и херменеутике или теорије о расизму Хане Арент. Габријеле Дирбек и Аксел Дункер (уп. Dürbeck, Dunker 2007) наглашавају да се немачко суочавање с колонијалном прошлошћу одиграва по специфичном обрасцу који обухвата истраживање начина на који су Немци маштали о другим просторима, како је то уткано у текстове, као и то на који начин се данас говори о (пост)колонијалној прошлости. Но осим тога што се бави критиком западњачког колонијализма, германистичка постколонијална критика посветила се у извесној мери и истраживањима миграционе књижевности, користећи притом концепте попут мимикрије, хибридности и трећег простора, преузете из постколонијалне традиције (уп. Zobenica, Рајић и др. 2017: 139).

Међу постколонијалним истраживањима посвећеним колонијалном периоду издвајају се студије о Африци (уп. Fiedler 2005, Struck 2008), којих има више у односу на постколонијалне студије о Јужној Америци (уп. Holdenried 2004) или Јужном Пацифику (уп. Dürbeck, Dunker 2007). Начин на који су се приказивали простори Азије, Блиског истока и северне Африке створили су о тим просторима дубоке предрасуде из којих се родила жеља за освајањем, потчињавањем, мењањем, па чак и етничким чишћењем тих простора. Процес колонизације пратиле су идеолошки мотивисане студије о колонизованим народима и просторима, односно, „стручно“ знање које подржава моћ (уп. Фуко 2007) и које је, као такво, имало улогу у грађењу стереотипних представа. Постколонијална истраживања, која спадају у ширу дисциплину истраживања у области студија културе, анализирају пре свега представе о свету настале из угла империјалистичке тачке гледишта и осликане према одређеним идеолошким и политичким узорима (уп. Bužinjska, Markovski, 2009: 605; 614). Мердарус Брел (уп. Brehl 2007), немачки историчар и проучавалац књижевности, у својој докторској дисертацији је анализом дела у којима се отворено заговарало истребљење колонизованих народа попут Херера успоставио везу између тадашње тежње истребљењу Другог с идејом хигијене расе и теоријом еволуције, па чак и с делима Јохана Готфрида Хердера и Имануела Канта, на основу којих је правдано насиље. Масакр над народима Хереро и Нама оставио је траг у немачкој књижевности и културној историји те су из угла постколонијалне критике објављене две значајне студије на ову тему: *Пушовања на јуџозајад: колонијални райови њрошив Хе-*

реро и Нама у немачкој књижевности (1904–2004) (уп. Hermes 2009) и *Сећање на Африку: йоновно ойкриће колонијализма у савременој немачкој књижевности* (уп. Götttsche 2014).

Херберт као представник колонизаторске перспективе

Бернхард Шлинк тематизовао је освајање тла данашње Намибије у првом делу романа, с тим што је описан само тренутак кулминације напетог односа немачких трупа и Хереро староседелаца. Освајање територије Немачке југозападне Африке, односно „мисија свих белих народа“ (Шлинк 2018: 51), како је Херберт дефинисао, представљено је у писмима упућеним Олги, у којима се кроз његове изјаве и ставове осликава колонијална филозофија – теоријом расе подупрта теза о супериорности цивилизованог Европљанина над примитивним неевропљанима. Узевши у обзир да је у роману више простора дато језичким изразима којима се открива идеолошка позадина колонијалних освајања која инсистира на идеји да је колонизовање исто што и цивилизовање, анализа приказа колонијалног освајања Немачке југозападне Африке у роману *Олиа* биће усмерена на њихову идентификацију.

Херберт, син немачког индустријалца, који представља глас немачке елите, сањао је од малих ногу да постане гардиста који ће „учинити Немачку великом и са њом постати велики“ (Шлинк 2018: 37). Приступио је гарди годину дана након године

обележене успесима – [...] развијање немачке заставе у новој колонији Самои⁶ као и то што се више ниједан Кинез неће усудити ни да погледа попреко Немца. Немачка је у свету коначно добила место које јој припада (исто: 39).

Идеја о месту које јој припада рађа се и преноси кроз идеологију чије идеје је Херберт усвајао годинама. Према Саидовој теорији (уп. Саид 2002: 13), империјализам⁷ који су спроводили чиновници у колонијама по Африци и другим деловима света био је најпре идејно припреман и негован код куће, за шта заслуге има интелектуална и политичка елита која је пропагирала расну неједнакост и идеју о супериорности белог човека. Тако је Херберт, не анализирајући подробно штива која су му долазила до руке, усвојио идеју о ширењу територија Немачког царства што ће значити и ширење идеја које ће „цивилизovati примитивне“. У основи његове идеје освајања лежи идеја о немачком човеку као натчовеку, чија је дужност да учини Немачку великом по сваку цену. Херберт је

6 Берлинским уговором из 1899. године Немачка и САД поделиле су архипелаг Самоа.

7 Саид (2002: 49) дефинише империјализам као „праксу, теорију и став метрополског центра који влада удаљеним територијама“, а колонијализам као његова последица „представља стварање насеобина на удаљеној територији“ (исто).

говорио о две касте, вишој и нижој, без којих нема културе, о лепоти и снази чисте расе, о одабраном човеку, отменом човеку, натчовеку [...] одлучио је да постане натчовек, да не дозволи себи мира и предаха, да учини Немачку великом, да учини себе великим чак иако то захтева суровост и према себи и према другима (Шлинк 2018: 38).

Херберт би се врло лако могао, без ширег контекста, сврстати у савременика националсоцијалистичке Немачке и то свакако није случајност, будући да је циљ писца да нам укаже на неопходност свеобухватнијег критичког односа према прошлости. Култура сећања налаже да се злочини никада не смеју заборавити, како се изнова не би догодили, но управо је подела на две касте, величање свог порекла и потенцирање његове свеопште супериорности очито идеологија која је макар у два различита контекста дошла до изражаја и успела да у овим поновљеним тренуцима разоткрије најгоре пориве у човеку. Суровост је реч која би управо најбоље описала начин спровођења власти у Немачкој југозападној Африци и немачког односа према друкчијем народу и друкчијој раси. У роману нису детаљно ни директно описани догађаји који би посведочили о суровости немачких трупа, но о њима сазнајемо посредно, из перспективе Олге која није ни учесница у тим догађајима, ни подржавалац поменуте идеологије те нам стога нуди један поглед са стране. У ту сврху Шлинк, у роману, наводи извештаје из *Тилзијских новина* у којима је Олга помно пратила сваку вест о овим сукобима. У извештајима стоји да су грађанске партије веровале у колонијалну будућност Немачке уколико понашање према домороцима буде коректно и хришћанско, док су социјалдемократе биле против колонија зато што су неморалне, економски неоправдане и кваре карактер људи који су послати тамо (Шлинк 2018: 47–48). Из наведеног се може закључити да су приказани политички ставови према колонијалним подухватима били различити, али уједињени у идеји о оном Другом као различитим од себе. Док су социјалдемократе користиле термине попут „неморалан“ и „економски неисплатив“, што се може протумачити као позив на немогућност изједначавања домородаца и Немаца, грађанске партије подржавале су колонијалне подухвате кријући колонијалну стратегију уопштеним терминима попут „коректно“ и „хришћанско“, иако се кроз историју показало да хришћанске методе нису увек биле благе. На истом месту Шлинк наводи и да је став према рату с Хереро народом био различит и да су се у скупштини водиле полемике због тога, али то није спречило да се у колонијама спроводи власт која је резултирала страдањем домородачког становништва. „Страхоте о којима је извештавала штампа тумачене су или као грешка појединаца или као неизбежно обележје колонијалне политике“ (исто: 48). Немачка штампа је у роману представљена као средство или метод власти за оправдање потеза немачких војника, бранећи их могућом грешком или

потезом који је био неизбежан ради даљег спровођења колонијалне власти. Медији, у овом случају новине, преносили су вест у којој се назире конструисана слика оног другог који представља опасност по немачког војника који „неизбежно“ мора прибећи употреби силе да би се заштитио. Представљајући почињене страхоте као „неизбежно оружје колонијалне политике“, механизми власти штите себе и друштво од колективног осећања кривице и одговорности према почињеном, а правдање поступака немачких војника омогућило је да се ти злочини понове и у каснијим периодима историје која је описана у другој делу романа.

Иако је Олга желела да верује да је Херберт колатерална штета колонијалне политике и да не дели став немачке јавности о неопходности освајања, ипак је подлегао преовлађујућој идеологији. У писмима Олги исказивао је мисли да су Африканци „људска врста која је и даље на најнижем културном нивоу“ (исто: 52), као и то да „народ Хереро живи примитивно“ (исто: 57). Иронично, Херберт, наводи се у роману, није никада ступио у директну интеракцију с припадником Хереро народа, па је његово „знање“ о њима искључиво резултат друштвеног миљеа из кога потиче. Но описујући их као примитивни народ на најнижем културном нивоу, Херберт је проналазио оправдање за саучесништво у немачким колонијалним трупима које су своје делање оправдавале неопходношћу цивилизовања оног примитивног који би једино на тај начин могао да оствари напредак. Еме Сезер и Едвард Саид цитирају у својим студијама (уп. Сезер 2015; Саид 2002) бројне европске интелектуалце који су пропагирани идеју, која је срж колонијализма, да поједини народи желе да буду покорени. Идеју о неопходности покоравња примитивног, из угла западног човека, налазимо у роману у неколицини писама. Херберт је истовремено очаран лепотом и пространством предела који га окружују, али ту идиличну слику „квари“ домородачко становништво које, према Херберту, доминантна немачка раса мора покорити (Шлинк 2018: 52), па се закључује да је уместо људског контакта на тлу колоније настајао однос покоравња у доминације. Еме Сезер (уп. Сезер 2001: 42) сматрао је да нигде у колонијама није остварен контакт међу људима, нити размена енергије већ једино сурова доминација чији је резултат беспоговорно потчињавање. Саид (уп. Саид 2008: 50–51) такође наводи да томе у прилог јасно говори и речник деветнаестовековне империјалне културе у коме преовлађују следећи изрази: инфериорне, или покорене расе, потчињени народи, зависност, експанзија и др. Језички изрази попут „варварин“ или „дивљак“ употребљени за означавање домородачког становништва неевропских земаља били су карактеристични за колонијални дискурс.

Херберт не користи експлицитно изразе попут „дивљак“ или „варварин“, али припаднике народа Хереро означава као „прљаве

прилике испред прљавих колиба“, „тричаве црнце“ и као народ који живи примитивно и коме је, као таквом, неопходан Немац као владар (Шлинк 2018: 50–52). Херберт, који потиче из богате породице немачких индустријалаца, даје, дакле, себи за право да припаднике Хереро народа назива прљавим приликама који живе у прљавим колибама. Користећи израз „прилика“ (нем. Gestalten), одбија да им да људско обличје и сагледа их као бића једнака себи. Они самим тим што су „прилике“ немају људска обележја; немају ни лице, ни очи, ни уста. За Херберта, као и за остале војнике, постају бића чији се глас не чује. Посматрано на овај начин, они постају ствар за колонизатора. Додајући придев „прљав“ као антоним придеву „чист“, који је био обележје европске, беле расе, Херберт се још више удаљава од могућности постављања себе и њих као равноправних. Наводећи да живе у „прљавим колибама“, наглашава се и разлика у ступњу напретка. Колиба постаје синоним за примитиван начин живота који је супротан начину живота у цивилизованом Немачком царству. На даљем месту у тексту (уп. Шлинк 2018: 52) наводи се да понекад те црне прилике нису били Хереро црнци већ павијани, што се може протумачити као изједначавање, односно немогућност разликовања припадника Хереро народа од животиње⁸. То наглашава негацију Другог и оправдава насиље спроведено над њим истовремено омогућујући грађење и јачање немачког идентитета на негацији овог другог.

Према Хербертовом схватању, народ Хереро мрзи Немце, али зна да су му „судбина и будућност“ (уп. исто: 57). Европски (западњачки) дискурс негује илузорну и фантазмагоричну слику ваневропских друштава и култура. Конструисани идентитет, који је обично схематизован и препун стереотипа, подржан је ставом о супериорности колонизатора који успева да оправда и рационализује хегемонијску улогу Запада (уп. Саид 2008: 9–43) те овом тврдњом Херберт наглашава да је, из његове перспективе, центар и извор знања његова сопствена европска култура. И то не само оног знања о томе што је најбоље за Запад већ и за оног Другог чији се глас не чује. Западњачко знање се поставља као знање које ће спасти свет других, иако је знање о том свету, на парадоксан начин, изграђено на основу стереотипних представа. Херберт у писму Олги даље објашњава своје ставове и описује припаднике негроидне расе следећим речима:

Нужно је да Немци буду владари [...]. Наше победе благодет су и за нас и за њих. Они су људска врста која је и даље на најнижем културном нивоу и којој недостају наша највиша и најбоља својства као што су вредноћа,

8 Брицман (Bridgman 1981: 62) цитира историјске изворе према којима су колонизатори домороце називали „бабунима“ и опходили се према њима као према животињама те је овај детаљ осмишљен очито по узору на историју и стереотипе одговарајућег периода.

захвалност, сажалење и, уопште, све идеално. Чак и ако се споља посматрано образују, у томе не учествује њихова душа. Ако би они победили, у животу цивилизованог света дошло би до страшне регресије (Шлинк 2018: 52).

Кроз Хербертове речи проговара идеологија која је владала тадашњим друштвом о хуманој мисији по којој Запад долази као спасилац „примитивних“ друштава. Подела света на хришћански, односно цивилизован, и пагански, односно дивљачки део имала је колонијалистичке и расистичке последице. Најбоље хришћанске врлине – вредноћа, захвалност, сажалење – приписао је Херберт самоме себи и наслеђу културе из које је проистекао, иако је његово деловање супротно наведеним својствима. Западњачка идеја прогреса, примењивана у колонијама, могла се описати другим „врлинама“ зато што је поменута хришћанска „захвалност“ за боравак на туђој територији, у овом случају, подразумевала искоришћавање те територије, док су учињена дела указивала на недостатак хришћанског „сажалења“, иако је овај термин само један од могућих превода речи „Mitleid“, употребљене у оригиналном тексту на немачком језику (Schlink 2018: 68). Српски еквивалент могле би бити и речи „емпатија“, односно, „саосећање“, о чему, имајући у виду постулате колонијалне политике и слику колонијалног освајања у роману, није могло бити говора. Привидно је циљ колонизације, што Херберт на овом месту истиче, да се колонизовани приближи колонизатору по систему вредности и идеја зато што колонизовани означава просперитет, културу и све најбоље врлине. Ипак, Херберт наглашава да до изједначавања колонизатора и колонизованог не може доћи те као пример наводи да се Други може споља образовати и тиме, споља, приближити Европљанину кога краси епитет „образован“, али да у томе не учествује његова душа, још једном нагласивши стереотипни став Европе да онај други никада не може бити равноправан. Он остаје у очима Запада варварин и не сме се допустити да „варварство“ победи „културу“ јер ће доћи до „страшне регресије“, Шлинк истиче, „у очима цивилизованог света“ чиме, чини се, оставља простор сагледавања из угла Другог. Прогрес цивилизованог, европског дела света подразумева ширење европских идеја и заузимање туђих територија при чему су допуштена сва средства у борби у којој конструисани Други не сме да победи. У овој борби уочава се то да западњачка идеја прогреса и цивилизовања примитивног заправо децивилизује западњака/колонизатора који се претвара у све оно што приписује другом – дивљака и варварина. Стога се намеће као неопходно преиспитивање западњачке идеје прогреса и развоја.

Уместо прогресивне отворености за оно Друго, оно непознато које би обогатило наша сазнања и културу, у роману се јасно осликава евроцентрични поглед који не пружа могућност да се Друго упозна, док се инсистира на наметању свог културног обрасца.

Као пример за то наводи се и да је Херберт два пута славио Божић с друговима што се може довести у везу с раније наведеним цитатом о хришћанским врлинама које би требало усадити домороцима. Слављење празника у туђини означава очување сећања на корене, традицију и дом, док прослављање Божића⁹ означава слављење новог живота и стварања. Преневши то на раван колонијалног дискурса, уочава се парадокс јер колонизатор не ствара нити слави нови живот већ га уништава. Уколико се детаљније анализира навод из романа да су Херберт и саборци уместо јелке окитили стабло афричке акације, уочава се метафорична слика која приказује да колонизатор, Херберт и саборци, чувају сећање на дом практиковањем ритуалних радњи карактеристичних за њихов културни миље, али у недостатку правих „реквизита“ посежу и за трансформацијом околине. Афричко дрво је за припаднике Хереро народа, као и божићно дрво за Херберта, симбол плодности, снаге и рађања. Оно има исту симболику за оба народа, но колонизатор жели да његову симболику потчини себи, као што уосталом жели исто то да учини и с другим народом.

Дехуманизација Другог и приказ битке код Ватерберга

Путовање у афричке земље било је прилика да се изблиза виде природне лепоте другог континента, али и да се потврди или оповргне негативна слика о људима који насељавају ту област. Шлинк у роману описује Хербертово одушевљење Африком називајући је рајем на земљи у тренутку кад Херберт објашњава неопходност колонијалног сукоба са „примитивним“ Хереро народом. Он додаје да би „овај рај за нас био изгубљен“ (Шлинк 2018: 51) у случају да немачка влада одлучи да не настави финансирање овог подухвата. Херберт је Олги писао о „изворима који би се могли ископати, дувану, памуку и врстама кактуса који би се могли гајити, шумама које би могли засадити, рудницима који би се могли отворити и фабрикама које би се могле подићи“ (исто: 51). Херберт је, дакле, очаран природним окружењем ове афричке земље, али га то не омета у идеји да подржава њену експлоатацију. Уочава се да ни на једном месту у роману не проговара о лепоти култура које ту живе већ је фокусиран на прерачунавање максималне искористивости те територије у корист своје државе, али и експлоатацији домородачког становништва. Херберт наводи да је понекад морао да чува бараку са заробљеним Хереро црнцима и да се тада питао да ли би било боље: обучити их и присилити на рад или заменити машинама (Шлинк 2018: 55). Усвојивши прву или другу идеју, закључује се да су колонизатори дехуманизовали припаднике Хереро народа. Колонизатор је у коло-

9 „Од лима конзерви изрезали су звезде, уместо јелке окитили стабло афричког багрема и певали божићне песме“ (Шлинк 2018: 55).

низованом видео само ствар, објекат који би требало искористити зарад постизања својих циљева. Али за све то, напомиње Херберт (Шлинк 2018: 51), неопходно је да Немци буду владари. Употреба термина „владар“ повлачи са собом и реч „слуга/поданик“ и указује на неравноправан однос две стране. Док је владар симбол доминације, поданик је симбол немоћи, али истовремено неко ко нема ни лице, ни глас и ко лако може бити замењен. Херберт на овај начин указује на неспособност Херера да владају својом територијом и на њихово незнање, истичући доминацију западњачког знања, што је довело до устанка црначког становништва.

Црначко становништво покушало је да преузме власт од колонизатора, но Херберт изјављује даље, „они у томе не смеју да успеју“ (Шлинк 2018: 52), што се може протумачити као позив на бескомпромисност у коришћењу средстава у коначном сукобу између Херера и немачких трупа. Приказ сукоба, иако Шлинк не описује све детаље борбе, поклапа се у великој мери с његовим приказима у историјским изворима. Четрнаесто поглавље Шлинковог романа започиње реченицом:

С посебним поносом, Херберт је писао о бици код Ватерберга. Немачке трупе су 10. августа 1904. затвориле круг око логора Херера црнаца, који је био на једном брду и иза њега, током ноћи су стегле обруч, а ујутру су напале (Шлинк 2018: 52).

Израз „с посебним поносом“ указује на увереност немачких трупа у исправност спровођења колонијалних мера и срећу због испуњења дужности према домовини. Херберт је поносан, срећан, осећа се великим, осећа се, коначно, као на човек. Понос који Херберт осећа резултат је победе над Херера народом, иако победа значи истребљење овог другог. Хербертова изјава из романа асоцира на изјаве Винстона Черчила, који је, према својим речима, у Африци учествовао у „пуно веселих ратова против варвара“ и у Судану „убио најмање три дивљака“ (уп. Наг 2010). Али писање о том чину с поносом подвлачи то да је колонизатор постао варварин. Он је тај који се претвара у животињу и дивљака. Хербертова чета је напала припаднике народа Херера, узвикујући „ура“ (Шлинк 2018: 53), што је поклик моћи, победе, масе/коллектива који је кренуо у поход с намером да победи. То није понашање цивилизованог човека. На примеру из романа може се закључити да су немачке трупе кренуле у плански поход на Херера црнце. Но, Херера нису дозволили да лако буду побеђени. Предали су оазу кад су, увече, „сложно запуцали митраљези и артиљерија“ (Шлинк 2018: 53). Несразмера сукобљених снага огледа се у коришћењу ватреног оружја с једне и голих руку с друге стране. Колонизатор је овог пута демонстрирао технолошку надмоћ, али и недостатак храбрости и морала. Наиме, коришћење артиљерије подразумева да се пуца не у једног човека већ у масу,

тако да онај ко користи митраљез не види лице онога у кога пуца што му може помоћи да не осећа кривицу за почињено. Томе треба додати и то да је при колективном нападу скоро немогуће упрети прстом у једног човека који ће бити крив, па се колективни напад чини као најподесније средство у борби које онемогућава осећај директне кривице и одговорности. Херберт ни у једном писму није показао знаке кајања или кривице, а то се може делимично повезати и с чињеницом да никада није ступио у директну интеракцију с домороцима, чак је и у тренуцима борбе нејасно разазнавао њихове ликове. Потврду да су припадници народа Хереро за Херберта остали неми и без лика за њега добијамо и у наредном цитату:

Херберт је пуцао с осталима, јуришао с осталима, борио се с осталима, али ипак није људски видео ниједног Хереро црнца. Видео је своје другове како се боре и гину [...]. Једном је видео црнца у крошњи дрвета кога је погодио метак па се преврнуо и пао на земљу, а видео је како је топ разнео у ваздух неколико црних тела [...] (Шлинк 2018: 53).

На основу наведеног поставља се питање против кога се Херберт заправо борио. Очигледно је да у борби није био сам, али је он видео само своје другове како се муче и гину, мада не и оне против којих се боре. Чини се да су они, за Херберта, остали фантоми, чак и онда кад су били мртви. Они су за њега „црна тела“, без лика, разнета у ваздух. Међутим, ни заузимање оазе није било довољно да би се немачке трупе зауставиле. Праћење наредбе о истребљењу црнаца коју је генерал Фон Трота издао довело је до тога да су немачке трупе загадиле изворе пијаће воде у пустињи Омахеке у коју су Хереро црнци пребегли. У роману се наводи да је Херберт учествовао у трупама које су послате у потеру за Хереро црнцима, али да је видео само „рањене, умируће, децу и старце који нису могли да се повлаче брзином осталих, те су скончавали без хране и воде као и стока што је стајала уз пут и мукала, рикала и мекетала од глади и жеђи“ (Шлинк 2018: 54). Колонизатору није важно ко стоји пред њим, да ли су то деца, немоћни, стари људи већ му је важан циљ. На истом месту у роману Херберт наводи да је први пут јасно видео Хереро црнце онда „како су скончавали са стоком и као стока“. „Лежали су на земљи, а Херберт је седео на коњу“ (Шлинк 2018: 55), што је слика која најбоље илуструје однос колонизатора и колонизованог. На овом месту је колонизовани изједначен са стоком, односно животињом која умире лежећи на тлу од глади и жеђи, док је колонизатор поново изједначен с владарем под чијим ногама леже његови поданици. Херберт седи на коњу чиме демонстрира своју моћ, али он је не користи да би помогао унесрећенима већ их само посматра, попут лешинара, ишчекујући тренутак кад ће они умрети. Херберт као представник колонизатора, показало се, не показује сажаљење, односно емпатију и не чини ништа хумано у овој ситуацији. Суровост

према колонизованом која је описана у овом делу романа и непостојање осећаја кривице за почињено дело доводе у питање природу самог колонизатора, иако је битка описана само у општим цртама. Премда су из перспективе Херберта афрички народи осликани као неједнаки и примитивни, дела на која су колонизатори спремни зарад остваривања својих циљева и освајања нових животних простора указују имплицитно на потребу за новим разматрањем и вредновањем немачке колонијалне прошлости.

Закључак

Циљ рада је испитивање приказа односа немачких војника, припадника немачких заштитних трупа и Хереро народа, као и слике немачког колонијалног освајања у Африци у роману *Олиа* Бернхарда Шлинка. Анализом Хербертових ставова према припадницима народа Хереро закључује се да су их његови саборци и он поимали као примитиван народ који због тамне боје коже не може бити равноправан с белим човеком те да му је неопходан бели човек као владар који ће га водити ка прогресу. Стварање оваквог конструкта о домороцима, у недостатку правог знања о њима, служило је као оправдање за колонијалне подухвате који су се спроводили под велом цивилизаторске мисије. Роман који се делимично заснива на стварним историјским догађајима, које преобликује у књижевни наратив, истиче у први план експлоатацију људи и земље, отимање територије и нехумане радње над староседеоцима. Процес колонијације представљен је као процес дехуманизације и постваривања Другог који западни дискурс поима кроз конструкт који је сам створио. Колонијални период Немачке, али и других колонизаторских земаља, још увек је недовољно истражен и приступа му се из различитих перспектива. Но различите перспективе уједињене су у замисли да је о колонијалним неделима неопходно говорити. Романом *Олиа* Шлинк се прикључује немачким и намибијским активистима који се боре против заборављања колонијалних злочина. Приказом коначног сукоба немачких трупа и Хереро народа на Ватербергу, а кроз лик Херберта, проговорио је о империјалним фантазијама и мегаломанији Немачког царства, које су почетком 20. века проузроковале патњу и масакр на ваневропском тлу, а у каснијем периоду и делимично измењеном контексту владавине националсоцијализма попримиле неслућене размере. Шлинк овим делом, као и у својим пређашњим романима, истиче значај говора о прошлости и заузимања одговорнијег става према њој.

ИЗВОРИ

- Шлинк, Бернхард. *Оліа*. Београд: Плато, 2018.
Schlink, Bernhard. *Olga*. Bielefeld: Diogenes Verlag, 2018.

ЛИТЕРАТУРА

- Brehl, Medardus. *Vernichtung der Herero: Diskurse der Gewalt in der deutschen Kolonialliteratur (Genozid und Gedächtnis / Die Reihe ist abgeschlossen)*. München: Wilhelm Fink Verlag, 2007.
- Bridgman, Jon M. *The Revolt of the Hereros*. Berkeley: University of California Press, 1981.
- Bužinjska, Ana i Mihal Pavel Markovski. *Književne teorije XX veka*. Beograd: Službeni glasnik, 2009.
- Wolffheim, Franziska. „Ach, Olga, du bist zu gut!“ *Spiegel*. 12.01.2018. <<https://www.spiegel.de/kultur/literatur/bernhard-schlink-was-taugt-olga-der-neue-roman-des-der-vorleser-autors-a-1187283.html>> 20.05.2019.
- Вулићевић, Марина и Бернхард Шлинк. „Постоје циљеви вредни људске жртве.” *Политика*, 14.10.2018. <<http://www.politika.co.rs/sr/clanak/413269/Postoje-ciljevi-vredni-ljudske-zrtve>> 16.05.2019.
- Göttsche, Dirk. *Remembering Africa: the rediscovery of colonialism in contemporary German literature*. Rochester: Boydell & Brewer, Camden House, 2013.
- Dürbeck, Gabriele und Axel Dunker (Hgg.). *Postkoloniale Germanistik*. Bielefeld: Aesthesis Verlag, 2007.
- Zobenica, Nikolina i Ivana Pajić i dr. „Postkolonijalizam u nauci o nemačkom jeziku i književnosti.” *Folia linguistica et litteraria* 16 (2017): 125–142.
- Jang, Robert. *Kolonijalna žudnja*. Preveo Davor Beganović. Beograd: Fabrika knjiga, 2012.
- Köbler, Reinhard. *Namibia and Germany: Negotiating the Past*, Münster: Verlag Westfälisches Dampfboot, 2015.
- Moritz, Reiner. „Bernhard Schlink lässt Bismarck in die Luft fliegen.“ *Neue Zürcher Zeitung*. 17.01.2018. <<https://www.nzz.ch/feuilleton/gesprenger-bismarck-ld.1347048>> 16.05.2019.
- Perras, Arne. *Carl Peters and German Imperialism, 1856–1918: A Political Biography*. New York: Clarendon Press, 2004.
- Platthaus, Andreas. „Vom holprigen Glück.“ *Frankfurter Allgemeine*. 18.01.2018. <<https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/rezensionen/belletristik/vom-holprigen-glueck-bernhard-schlinks-neuer-roman-olga-15402125.html>> 16.05.2019.
- Саид, Едвард. *Оријентализам*. Превела Дринка Гојковић. Београд: Чигоја штампа, 2000.
- Said, Edward. *Kultura i imperijalizam*. Prevela Vesna Bogojević. Beograd: Časopis Beogradski krug, 2002.

- Sezer, Eme. *Rasprava o kolonijalizmu*. Prevod Slavica Miletić, Đorđe Bajazetov. Beograd: Fakultet za medije i komunikacije, 2015.
- Fiedler, Matthias. *Zwischen Abenteuer, Wissenschaft und Kolonialismus. Der deutsche Afrikadiskurs im 18. und 19. Jahrhundert*. Köln: Böhlau Verlag, 2005.
- Fischer, Torben und Matthias N. Lorenz. *Lexikon der „Vergangenheitsbewältigung“ in Deutschland. Debatten- und Diskursgeschichte des Nationalsozialismus nach 1945*. Bielefeld: Transcript, 2007.
- Фуко, Мишел. *Поредак дискурса: њрисџујно њредавање на Колеж де Франсу, одржано 2. децембра 1970. године*. Београд: Карпос, 2007.
- Geyer, Steven. „Herero-Massaker: Entschuldigung ja – aber keine Entschädigung.“ *Frankfurter Rundschau*. 13. Juli 2016. <<https://www.fr.de/politik/entschuldigung-aber-keine-entschaedigung-11093754.html>> 18.04.2019.
- Hari, Johann. „Not his finest hour: The dark side of Winston Churchill.“ *The Independent*. 28. October 2010. <<http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/not-his-finesthour-the-dark-side-of-winston-churchill-2118317.html>> 18.04.2019.
- Hermes, Stefan. *Fahrten nach Südwest: die Kolonialkriege gegen die Herero und Nama in der deutschen Literatur (1904-2004)*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2009.
- Holdenried, Michaela. *Künstliche Horizonte. Alterität in literarischen Repräsentationen Südamerikas*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2004.
- Zimmerer, Jürgen. *Von Windhuk nach Auschwitz? Beiträge zum Verhältnis von Kolonialismus und Holocaust*. Berlin: LIT, 2011.
- Šlink, Bernhard. *Na granici: eseji*. Prevod Spomenka Krajčević. Beograd: Plato books, 2013.
- Struck, Wolfgang. *Die Eroberung der Phantasie. Kolonialismus, Literatur und Film zwischen deutschem Kaiserreich und Weimarer Republik*. Göttingen: V & R Unipress, 2008.

Nataša Rakić
Branka Ognjanović

*Portrayal of the German Colonization
of Africa in the Novel Olga by Bernhard Schlink*

Summary

The first part of the novel *Olga* by Bernhard Schlink takes place in the German Empire (1871–1918), which strived to demonstrate imperial power through colonial expansion into several African territories. The paper provides insight into the novel's depiction of the colonization of the Herero people in the German South West Africa, now Namibia. It examines the attitudes of German soldiers, who are ideologically full of ideas about the strength, glory and domination of the German people, towards the colonized Africans.

The methodological framework of the paper is based on the postcolonial studies and the work by theoreticians such as Edward Said and Aimé Césaire. The paper follows their definitions of the colonial discourse as a discourse of power and aims to show that the relationship between the belated imperial power of the German Empire and the colonized Africa is depicted as a relationship that German soldiers viewed as an interaction between the civilized and the primitive. Africa is as a construct, similar to the Orient, understood as an ideological counterbalance and a justification of the colonial undertakings. This resulted in the notion that one cannot accept people of colour as human beings and that one must rather conquer them and take their territories, which is an important theme of the novel. The analysis has shown that the main depiction of the events that take place in Africa is presented through conversations and letters that Herbert, a German soldier and thus a representative of the colonizer, wrote to Olga. In accordance with the dominant ideology of his homeland, he describes Africa as exotic, its inhabitants as primitive and animalistic and Germans as their destiny and future. At the same time, he fails to differentiate individual Africans and sees them mostly in the form of dark shapes, being finally able to discern one after the Battle of Waterberg. The battle was the culmination of the conflict and the first genocide of the 20th century, which is also a theme of several other German novels dealing with the colonial past. The descriptions of the exploitation of the African territories and its people, and the dehumanization of the people of colour as the Other are used in the novel *Olga* to point out the dominant discourses and stereotypes of the imperial period, as well as to show the necessity of a renewed discussion about the horrors of the German colonial past and the need to have a responsible attitude towards the deeds of past generations and the silence of the ones that followed.

Keywords: Africa, German colonies, postcolonialism, Herero, Schlink

Примљено: 22. 6. 2019.

Прихваћено: 15. 3. 2020.